

Sebastian Slotte

Ennakkoluulot, käsiteseikaannukset ja filosofinen praktiikka

Alunperin minun oli tarkoitus aloittaa tämä kirjoitus lainamaalla otteen Moritz Schlickin esseestä ”Die wende die philosophie – Filosofian käännekohta”. Mutta suosikkilainaukseni saataisi herättää väriä mielikuvia, sillä lukija saataisi erehtyä aikeistani. Syystä, joka ei ole filosofinen, vaan pikemminkin ennakkoluulojen ilmaus, jotkut filosofit suhtautuvat esim. käsitteesen looginen positivismi kuin kirosanaan. Mutta yhtä vähän kuin sellainen asenne sanoo jotakin loogisten positivistien filosofisista ansioista, yhtä paljon se kertoo pelosta, joka tietoisesti kieltää selkeän ja aidon ymmärryksen.

Olen kuitenkin vakuuttunut siitä, että pelkoja ja ennakkoluuloja voi poistaa, vaikka kysymys olisi esim. muita kansoja tai filosofisia suuntauksia koskevista peloista ja ennakkoluuloista. Kysymykseen ”mitkä nämä ennakkoluulot ovat?” ei ole yleistä vastausta, vaan meidän on tarkasteltava yksittäistapauksia. Sinä voit tutkia itseäsi ja minä voin tutkia itseäni. Sikäli kun molemmat käytämme filosofiaa saavuttaaksemme itseymmärrystä, projektimme ovat samankaltaisia. En aio kiistellä filosofiseen praktiikkaan liittyvistä ennakkoluuloista, kuten onko esim. oikeutettua pyytää maksua filosofisesta ammattitaidosta. Totean kuitenkin että en näe mitään olemuksellista filosofista eroa siinä tehdäänkö filosofiaa kahvilassa, seminaarihuoneessa, Lammilla vai filosofin vastaanottohuoneessa.

Pyrin keskittymään kysymykseen, jota pidän olennaisena: ”Mitä filosofista filosofisessa praktiikassa on? Vastaus tähän kysymykseen rinnastuu toiseen kysymykseen: ”Harrastavatko muut kuin akateemiset filosofit filosofiaa?” Onko jopa niin, että kadunmiestä, kaikissa hänen askareissaan johtaa filosofinen ymmärrys, ennakkoluulo tai joskus jopa illuusio.

Ennen kuin yritän antaa lyhyen kuvauksen siitä mitä filosofinen praktiikka on, haluan kokemukseni perusteella selvittää seuraavan asian. Toiminta ei ole filosofista praktiikka sillä perusteella, että siitä maksetaan rahaa tai että siinä puhutaan filosofiasta. Filosofisen praktiikan pitäisi olla aidosti filosofista, jotta sitä voisi perustellusti kutsua juuri filosofiseksi.

Se, maksetaanko filosofisesta praktiikasta ei liity filosofisen praktiikan määrittelyssä välttämättömiin saati riittäviin ehtoihin. Totean myös, että tämä kirjoitus ei ole filosofista praktiikkaa muuten kuin ehkä tiettyssä poliittisessa mielessä. Vaikka pitäisin esitelmän, joka pohjautuu kirjoitukseeni ja saisin siitä tuntuvaan korvauksen, se ei olisi filosofista praktiikkaa vaan, toivottavasti, filosofiaa filosofisesta praktiikasta. Alustavasti voin sanoa, että filosofisen praktiikan muotoja on yhtä paljon kuin filosofisia praktikkojakia. Joukkoon voi vielä lisätä ne yli 400 rekisteröidyn psykoterapeuttisen suuntauksen edustajaa, jotka käyttävät jotakin filosofista näkemystä tai suuntausta terapian pohjana. En tietenkään voi puhua kaikkien eri suuntausten puolesta.

Mikä on filosofisen praktiikan tavoite?

Gerd Achenbach avasi ensimmäinen modernin filosofisen praktiikan Kölnissä 1980-luvun alussa. Achenbach joutui heti kovan kritiikin kohteeksi: filosofia ei voi olla terapiaa eikä filosofiaa voida sysätä ihmisten päälle. On tietysti olemassa yrityksiä ja henkilöitä, jotka käytännössä neuvovat miten esim. eettisesti vaikeassa tilanteessa olevan ihmisen pitäisi tehdä, mutta tämä ei ole filosofista vaan dogmaatista praktiikkaa — ainakin jos hyväksymme että filosofia on keskustelevala disiplina. Filosofisena praktiikkana voidaan pitää mm. ihmisten eksistentialististen, eettisten ja käsitteellisten ongelmien tarkastelua filosofian avulla. Tavoitteena on auttaa asiakasta hänen pyrkimyks-

sessään kehittää ja valaista omaa filosofista ymmärrystä ja maailmankuvaansa. Tavoitteena ei ole osoittaa, että tietyt näkemykset ja käsitykset ovat parempia kuin muut. Keskustelun tavoite ei ole *parantaa* asiakasta, vaan tarjota ongelmiin vaihtoehtoisia näkemyksiä, jotka parhaassa tapauksessa saattavat helpottaa asiakkaan ahdistusta ja auttaa häntä ratkaisemaan käytännön pulmia.

Filosofisen praktiikan metodit

Ihmisten ongelmat ovat sidoksissa mm. heidän elämäänsä ja henkilökohtaiseen historiaansa. Samaa voidaan sanoa ihmisten filosofisista ongelmista. En yritä vetää rajaa filosofisten, psykologisten ja neurologisten ongelmien välille — niiden syyt saattavat joissakin tapauksissa olla samat — mutta sitä vastoin yritän selvittää, mitkä kriteerit määrittelevät filosofisen praktiikan metodin. Käytän ja muokkaan Ran Lahavin näkemyksiä. Tulosta ei kuitenkaan pidä käsittää yleiskattavaksi määritelmäksi vaan suuntaa-antavaksi.

1. Tutkimuksen on ensinnäkin käsiteltävä yleisesti havaittavia käsitteitä, käsityksiä, olettamuksia ja teorioita. Tähän listaan lisään määritelmät ja ennakkoluulot. Määritelmiin luen *ilmaistut määritelmät*: esim. Tieto = def. tosi, perusteltu, uskomus. *Hiljaiset määritelmät*: oletetaan että A kävelee sillan yli. Esitämme rohkean hypoteesin, että A luultavasti uskoo, että silta kestää. Hiljaiseksi määritelmäksi kutsumme tilannetta jossa A sillan ylitettyään vastaa myöntävästi kysymykseen, uskoiko, luuliko, toivoiko tai oliko hän varma että silta kestää, riippumatta siitä mitä A on todella uskonut tai onko hän ylipäättään muodostanut mitään uskomusta sillan kestävydestä. Lisäksi joukkoon kuuluvat *Yhteiset määritelmät*: ne artikkuloimattomat säännöt, joita tietystä elämänmuodossa on seurattava ja joita voidaan pitää tietyn käsitteen tai uskomuksen hyväksymisenä.

Praktiikka ei siis koske konkreettisia tapahtumia (kognitiivisia tai neurologisia) asiakkaan sielussa tai aivoissa. Filosofinen praktikko tutkii — yhdessä asiakkaan kanssa — niitä käsityksiä, ennakkoluuloja, teorioita ja uskomuksia, joita asiakas on tavalla tai toisella sisäistänyt. Sen si-

jaan tutkimus ei koske niitä kausaalisia syitä, jotka ovat käsityksien taustalla.

2. Perustavien käsitteiden kriittinen tutkimus. Perustavilla ideoilla tarkoitetaan fundamentaalisia periaatteita, olettamuksia ja käsitteitä. Mitä nämä perustavat periaatteet ovat, vaihtelee puolestaan tapauksittain. Myöhemmin esittämässäni esimerkissä perustava käsite tai periaate on rakkaus. Kriittinen tutkimus viittaa siihen, että asiakkaan ongelman tai huolen sisältämiä keskeisiä käsitteitä ja periaatteita ei ainoastaan kuvailla, vaan niiden rakenne, johdonmukainen käyttö ja implikaatiot analysoidaan.

3. Ran Lahavin mukaan filosofinen tutkimus on yleensä ei-empiiristä ja ”puhtaan ajattelun tulosta”. Filosofinen praktiikka keskittyy käsitteiden loogiikkaan ja loogiisiin relaatioihin suhteessa muihin käsitteisiin. Tätä kriteeriä modifioin.

3.1 Käsitteellinen tutkimus, jota joissakin tapauksissa täydennetään empiirisellä informaatiolla. On esimerkiksi olemassa tapauksia, joissa yksittäinen henkilö määrittelee käsitteen aivan eri tavoin kuin muut ihmiset. Kuten myöhemmin esittämässäni esimerkissä käy ilmi, henkilö itse saattaa olla tästä tietämätön. Sellaisissa tapauksissa on mahdollista, että filosofinen praktikko tuntee kulttuurin eri määritelmät tai käsitteen ymmärrysmuodot. Gerd Achenbachilla on luultavasti jotakin tällaista mielessä, kun hän kirjoituksessaan ”On Wisdom in Philosophical Practice” käsittelee praktikon hyveitä viittaamalla Nietzschen käsitykseen ”Viisaan hyveistä”:

”Eikö viisas ole kokeillut satoja tapoja arvioida omaa arvoaan. Eikö viisaan pitäisi elää täysin epäfilosofisesti eikä hyveellisenä vaan ujona miehenä, jos hän kerran haluaa arvioida elämän suuria ongelmia? Viisas on liian kauan sekoitettu tieteelliseen tai uskonnolliseen mieheen.”¹

Seuraavaksi saavumme yhteen kirjoitukseni yksinkertaiseen mutta olennaiseen huipentumaan.

Filosofin hyveisiin, uskallan väittää, tuskin kuuluu, että hän tilanteessa kuin tilanteessa suhtautuu tieteellisesti kaikkeen tai vaati tieteellistä todistusta kaikesta. Nietzschestä huolimatta filosofin ei kuitenkaan pitäisi tyytyä arvauksiin tai ns. a priori olettamuksiin. Filosofin hyveisiin kuuluu kriittinen asenne, jota faktat tarvittaessa tukevat. Filosofoidessa ei pitäisi *luottaa* huhuihin, ennustaa tai perustaa kaikkia oletamuksiaan ns. a priorisiin käsityksiin. Mutta filosofit, kuten muutkin ihmiset, sortuvat usein tähän virheeseen.

Kuulemme uuden sanan; esim. ”moottorisaha”. Jos meillä on suhteellisen selvä käsitys siitä, mitä ”moottori” ja ”saha” tarkoittavat, voimme mahdollisesti tehdä onnistuneen päätelmän, jonka mukaan ”moottorisaha” on saha, joka toimii moottorin voimalla. Mutta yhtä hyvin saatamme erehtyä: kuulen täysin uuden sanan ”urheiluruutu”. Minulla on aina ollut käsitys siitä, mitä urheilu on, ja jonkinlainen käsitys siitä, mikä ruutu on. Johtopäätökseni mukaan ”urheiluruutua” käytetään Suomessa viittamaan nelikulmaiseen tilaan, jossa urheilaan, kuten esim. Squash-kenttään. Ymmärrän sanan ”urheiluruutu” näin, kunnes törmään ihmisiin jotka eivät ymmärrä hölkäsen pöläystä siitä mitä tarkoitan. Ehkä käsitykseni tämän jälkeen muuttuu.²

Jos nämä kolme ehtoa määrittelevät tai kertovat jotakin filosofisen praktiikan luonteesta, voimme väittää, että filosofinen praktiikka on filosofiaa. Eikö tutkimus, joka tarkastelee käsitteitä analyysin ja loogisten sekä empiristen vertailujen avulla, ole filosofista?

4. Wittgensteinin käsitys, jonka mukaan filosofisen tutkimuksen on selvitettävä, miten meitä kiinnostavia käsitteitä käytetään kielessä, ja ”palautettava sanat metafysisestä käytöstä arkikäyttöön”. Väitän että näin voi myös tehdä kaikkien metafysisisten käsitteiden kanssa.³

Se, että sanaa voidaan käyttää ja ymmärtää eri tavalla eri konteksteissa, on itsestäänselvyys. Mutta filosofisen praktiikan kannalta on kiehtovaa ajatella, että ihmiset yleensä, eivätkä ainoastaan filosofit, tarttuessaan kiinni

johonkin heitä kiinnostavaan filosofiseen käsitteeseen, saattavat muodostaa henkilökohtaisia määritelmiä, joiden merkitystä ei ole muodostettu sanan yleistä käyttöä tutkimalla. Kyseiset käsitykset ja määritelmät vaihtelevat eri elämänmuotojen välillä ja niiden sisällä. On kuitenkin tärkeää tutkia mitä juuri minä tai sinä tarkoitat ja verrata käsityksiä keskenään. Tämän jälkeen voimme tutkia ovatko määritelmämme, käsityksemme tai ymmärryksemme sopusoinnussa tietyn elämänmuodon kanssa.

Päätän kirjoitukseni tarkastelemalla sitä, miten tavalliset ihmiset tekevät samanlaisia metafysisiä erehdyksiä kuin filosofit (Wittgensteinin mukaan). Otan vapauden pidättäytyä arvioimasta ajatteliko Wittgenstein, että filosofiset erehdykset koskevat muitakin kuin ammattifilosofeja. Väitän, että tavalliset ihmiset tavallisissa tilanteissa ikään kuin luovat ja aiheuttavat filosofisia ennakkoluuloja: he siis sisäistävät implisiittisesti tai eksplisiittisesti metafysisiä käsityksiä. Filosofisen praktiikan filosofia ei ole eksegeettistä: sen lähtökohtana eivät ole klassiset tekstit vaan filosofisen ymmärryksen (insight) lähteenä pidetään henkilökohtaisia kokemuksia.

Kuvitteellinen esimerkki

Eräs nuori mies lopettaa aina rakkaussuhteensa 3-4 kuukauden kuluessa suhteen alkamisesta. Syy on hänen mukaansa aina sama. ”Rakkaus loppui”, hän sanoo. Tämä on haitaksi miehelle, koska hän haluaisi elää rauhallisessa ja tasapainoisessa suhteessa. Tämän lisäksi hän on vaivautunut kaikista ”rikkomistaan” sydämistä ja siitä vihasta, jota entiset tyttöystävät vaikuttavat häntä kohtaan tuntevan. Oletetaan, että mies käy tapaamassa filosofista praktikkoa keskustellakseen tilanteesta. Mitä sinä empaattisena filosofisena praktikkona tekisit? Kuuntelisit? Tottakai! Oletetaan, että nuori mies paljastaa, että hän ei ymmärrä miksi ihmiset vihoittelevat hänelle. ”Rakkaus loppui — menetin tuon intensiivisen tunteen — ja ainoa rehellinen teko oli lopettaa suhde. Filosofina et psykoterapeutin tavoin ole pätevä tarkastelemaan miehen psykologista historiaa ja diagnosoimaan miestä esim. seuraavasti: ”Ero äidistä lapsen olessa kaksivuotias on johtanut pelkoon sitoutua tunteellisesti muihin ihmisiin”. Sen sijaan tutkitte yhdessä, mitä mies tarkoittaa ”rakkaudella”, ja

tämän jälkeen rakkauden käsitettä. Oletetaan, että mies määrittelee rakkauden ”tuoksi polttavaksi ja huumavaksi tunteksi, joka täyttää olemassaolon, kun on tavanut uuden naisen”. Tämän jälkeen analysoit käsitteitä rakkastaminen, rakastuminen ja rakkaus.

Teet seuraavat huomiot:

Rakastaa — Rakastat vanhempiasi, vaimoasi, veljeäsi, lapsiasi, ystäviäsi ja ehkä kissaasi.

Rakastuminen — Rakastut vastakkaista tai ehkä samaa sukupuolta olevaan henkilöön. Et kuitenkaan rakastu vanhempiasi.

Rakkaus on mutkikkampaa — Rakastuminen on aika hyvin kuvattavissa tunteena mutta rakkaus ei. Vaikka useimmat kielenkäyttäjät (mikä ei ole välttämätöntä) ajattelisivat, että tunne on välttämätön ehto määrittelemämme rakkauden, se ei kuitenkaan ole riittävä ehto. Useimmat ihmiset ajattelevatkin, että rakkaus on sidoksissa ystävyyteen, uskollisuuteen, huolenpitoon, vastuuseen jne. Mies on siis käsittänyt rakkaudella jotakin muuta kuin ihmiset hänen ympärillään. Ei mikään ihme, että mies on joutunut vaikeuksiin. Hän käyttää surutta käsitettä, jonka muut sitovat uskollisuuteen, luottamukseen, ystävyyteen jne. Muut eivät voi nähdä hänen sisäänsä ja, ceteris paribus, ymmärtää mitä juuri hän tarkoittaa rakkaudella. Hän on rikkonut niitä sääntöjä, joita tässä elämänmuodossa on seurattava, jotta muut luokittelisivat hänet kokeneen rakkautta.

Entäs sitten?

A. Ehkä mies ymmärsi, että oli tapahtunut sekaannus: hän oli luullut, että rakastuminen on rakkautta. Hänellä ei ollut aavistustakaan muiden hiljaisesta sopimuksesta. Hän ei ollut ymmärtänyt, että rakkaus on jotakin muuta kuin henkilökohtainen tunne.

B. Ehkä hän on vielä sitä mieltä, että hänen käsityksensä rakkaudesta on se ainoa oikea. Nyt hän kuitenkin kykenee ymmärtämään, miksi muut yhteiseen ja hiljaiseen määritelmäänsä nojaten ovat niin vihaisia. Pitäisikö hänen luopua ”henkilökohtaisesta” käsityksestään vai käyttää sanaa samalla tavalla kuin yhteisö?

Tällä esimerkillä olen osoittanut kuinka tavallinen ihmi-

nen, samoin kuin filosofi, vetää yleisiä johtopäätöksiä käsitteistä, joita ei voi ymmärtää oikein, jos niiden käyttöä kyseisessä yhteisössä ei selvitetä. Voimme helposti kuvitella muita tilanteita, joissa ”hiljaisilla määritelmillä” ja henkilökohtaisilla arvauksilla on käytännön merkitystä. Todellinen tilanne on tietenkin paljon esimerkkiä monimutkaisempi. Esimerkin miestä ja naista ei neuvottu. Filosofinen keskustelu on ehkä havainnollistanut jotakin mutta keskustelu jatkuu. Filosofian kannalta ongelmallista ei niinkään ole toimiminen ajatuksieni mukaan, vaan kyetä ajattelemaan sitä mitä teen. Filosofinen ongelma ei ole toimia ajatuksieni mukaan vaan ajatella tekojani.⁴

Näin lopuksi en voi välttyä kiusaukselta esittää lainausta, joka paljastaa filosofian ja filosofisen praktiikan yhtäläisyyden.

”Tietekin tulevaisuudessa on vielä vuosisatojen ajan filosofeja, jotka kulkevat perinteisiä polkuja. Filosofiset lehtimiehet tulevat vielä kauan keskustelemaan vanhoista pseudokysymyksistä. Mutta lopulta kukaan ulkopuolinen ei heitä enää kuuntele. He ovat kuin näytteliöitä, jotka jatkavat esitystään ennen kuin huomaavat, että yleisö on hiljaa jättänyt heidät yksin. Siinä vaiheessa ei enää tarvitse puhua filosofisista ongelmista, koska kaikista ongelmista puhutaan filosofisesti eli selvästi ja ymmärrettävästi.”⁵

Viitteet

1. Nietzsche, Friedrich. ”Unpublished Works from the 80’s. Critical edition. Vol. XI s. 519.
2. Joissakin tapauksissa yksittäinen ihminen sattaa muuttaa enemmistön käsityksiä, kuten hyvä kokki tai Einstein.
3. Wittgenstein, Ludwig 1953, *Philosophical Investigations*. Anscombe (käänt.), The Macmillan Company, New York Osa I §116, vertaa myös § 120, 383.
4. Vertaa Achenbach, Gerd. 1998, ”On Wisdom in Philosophical Practice” *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*. Spring 1998 Vol. 17, No. 3
5. Shlick, Moritz, ”The Turning Point in Philosophy”, teoksessa Ayer, Alfred J. 1959, *Logical Positivism*. Glencoe Free Press.